

Elias Ommundsen

(1844-1916)

Bjerkreims svar på Gjest Baardsen

av
Liv Kvitlen

Elias med familie i Australia

Blant bygdefolk vart han kalla Elias Tjuv og levde som forbryter med Gjest Baardsen som forbilde. Han fartet over store områder både på Sørlandet og Vestlandet og gjennomførte en lang rekke tyverier, alene og sammen med andre. Sin første dom fikk han i 1864, 20 år gammel. Siste gang vi vet han slapp ut av fengselet (i Bergen) var i november 1881. Da var han 37 år gammel.

Men det var ikke bare den kriminelle løpebanen som preget livet hans. Oppvokst som uekte barn, farskapssaker og straff, rettsak mot sin egen far, tyverier og lange fengselsopphold, ekteskap og skilsmisse, emigrant og selv far til tre (fire) uekte barn og en umerket grav på Hidra kirkegård til slutt.

Han bodde ei tid på Brattebø og emigrerte siden til Australia. Familien returnerte til Norge i 1911. Liv Kvitlen har forsket på mannens liv og levnet gjennom ca. 10 år. Nå forteller hun hele historien som vi vet om denne mannen.

I tillegg har Paul Tengesdal samlet stoff om fengsellovet på den tiden som kommer til slutt i artikkelen. Kildelisten kommer helt til slutt.

Innledning.

Denne historien om Elias Ommundsen inneholder kun faktainformasjon, slik den er funnet i kildene, og inneholder ikke personlige betraktninger rundt begivenheter og opplevelser i hans liv. Det kan være fristende å gjøre seg tanker om hvordan det var å vokse opp med en alenemor, som uekte sønn på midten av attenhundretallet, i et samfunn der slike synder ble slått hardt ned på og forbundet med stor skam. Det faktum at faren var en forholdsvis rik og aktet mann i Bjerkreim, bonde på Asheim og attpåtil ordfører i to perioder, hjalp neppe, ei heller at faren allerede hadde tre sønner ført i kirkeboken som ekte. Like fristende er det å forestille seg Elias opplevelser av rettsak mot faren, hans kriminelle løpebane og soningshistorie, ekteskap, påfølgende skilsmisse, emigrasjon samt nytt samboerforhold og tilhørende uekte barn. Men det får bli opp til leseren å danne seg et bilde av Elias, basert på tilgjengelig faktainformasjon og i lys av samfunnsmessige og kulturelle forhold i hans samtid.

Kilder

Informasjon om Elias og hans familie er for perioden 1844 til 1890 for det meste hentet fra Jan Fredrik Bergs avskrifter av prestearkiv, tingbøker og rettsprotokoller. Elias Ommundsen Adsem har vært et av Jan Fredrik Bergs forskningsprosjekter i en årrekke og han har samlet et betydelig materiale om Elias og hans opphav. Personopplysninger om Elias og hans familie i Bjerkreim er hentet fra Bjerkreimboka bind II av Lisabet Risa. Boken Hetland skipreide i 450 år, bind I Heskestad sogn, er brukt som grunnlag for informasjon om Elias samboer Guri Taletta og hennes familie. Opplysninger om tilstedeværelse på Førland i Heskestad (nå Lund) rundt århundreskiftet 1900 er hentet fra elektronisk tilgjengelige panteregister og folketellinger på digitalarkivet.no.

Informasjon om Elias, Guri og deres barns liv i Australia er hentet fra fødselsattester og egen reise til Yandina i Australia våren 2015.

Hvor andre kilder er brukt er dette oppgitt i teksten.

Barndom

På gården Lille Birkeland i Bjerkreim, tilhørende Helleland sogneprestembete, ble det den 28. Februar 1844 født et guttebarn som fikk navnet Elias. Guttens mor var Anna Hansdatter Lille Birkeland, ugift «pige», 23 år, datter på gården og nå også alenemor. Anna oppga barnefarens navn å være Ole Kristoffersen, en matros fra Bergen. Allerede snaue 2 måneder senere (20.04.1844), angret imidlertid Anna seg og sendte et brev til presten, der barnets rette far ble oppgitt å være Ommund Mouritzon Adsem (Asheim), fra nabogården Asheim. Brevet ble sendt til prost Lund, sogneprest i Helleland og er gjengitt i embetsjournaler fra Helleland sogneprest embete:

Min Vel Ærværdige Lærer!

Det angrer mig at Jeg saa ilde har fulgt Guds Vilie og Deres Trosindige formaninger, men derimod haver Ladet mig i menneskers Ugudeligt forlede til at Overtrodsse det siete Bud; og ikke det alleneste, Men ogsaa tilmed forsøgt at Lægge skjul paa Sandheden ved at udsige og opdigte en anden Barnefader en den Virkelige. Dete fortryder Mig hiertetelig og Jeg vil bekiende den Reene Sandhed af hiertet. Jeg bekiender dae herved i tvende Vidners Overværelse, at den som mig haver forført og er den Virkelige Fader til mit Barn er Ingen anden end Omund Mouritzon Adsem. At dete er og skal blive

min Beständige Bekiendelse Bevidner Jeg herved ved min haands underskrift i tvende Vidners overværelse.

*Ana HansDatter Lille Birkeland
m.h.P¹*

*Til Vitterlighed:
Salve Salvesen Egeland m. h. P.
Jørgen Bjørnsen Egeland*

¹⁾ med holden penn

Ommund Mouritzon Adsem var en gift mann, 38 år gammel og gårdbruker på Asheim. Han hadde allerede 3 sønner med sin kone Anne Gunnersdatter. Gjennom rettskildene framgår det at Anna og Ommund hadde et pågående forhold over lengre tid. Da Elias ble født i 1844 var Ommunds tre sønner Kristian Møldrup, Gabriel og Hans Sem henholdsvis 9, 7 og 3 år gamle. Ommund var en kjent og aktet mann i bygden og var i to perioder ordfører i Bjerkreim (1842/43 og senere i 1854/55).

Ommund Mouritzon Adsem var født i 1805 på bruksnr. 2 på gården Asheim. Ommund tilhørte 4. generasjon i familien som var født på gården. Foreldrene var Mourits Ommundsson Adsem og Karie Søvrens datter fra Nedrebø (Bjerkreim). Ommund var eldste sønn som vokste opp og han overtok gården på Asheim etter faren i 1820, knapt 15 år gammel.

Ommund vedkom seg farskapet for Elias da Anna Hansdatter oppga ham som barnefar. Hans kone tilga ham imidlertid sidespranget og Ommund ble ikke straffeforfulgt, da Anne ikke ønsket forholdet påtalt. I embetsjournal fra Helleland sogneprestembete finnes følgende attest, skrevet av sogneprest Hans Lund:

I Anledning af at min Ægtemand Omund Mouritzon Adsem har gjort sig skyldig i Hoer med Pigen Anne Hansdatter lille Birkeland, erklæres herved at jeg har tilgivet ham denne Forseelse og ikke agter den paatalt.

*Birkrim den 1ste Juni 1844.
Anne Gundersdatter Adsem
Med Pen holdt af Mand*

*Til Vitterlighed:
Abel Olsen Fjermedal
Ole Larsen Qvitlen*

Elias bodde som liten sammen med sin mor Anna, sin mormor Anna, onkelen Elling og hans kone Ingeborg. Elling og Ingeborg fikk også et barn i 1844, ei jente født 18.12, som vokste opp i samme hjem som Elias.

Mor Anna var selv født på en plass under Asheim, 07.01.1821. Foreldrene var Hans Ellingson fra Eikeland i bygda (Bjerkreim) og Anna Asgoutsdatter fra Maudal (nå Gjesdal kommune). Da mor Anna var i tenårene flyttet familien fra husmannsplassen på Asheim til Lille Birkeland, hvor Hans fikk skilt ut et eget bruk. Det var på dette bruket Elias ble født i 1844. Elias morfar Hans var da død, og hans mormor og onkel Elling drev gårdsbruket.

Kartutsnitt fra Bjerkreim (finn.no/kart), som viser hvor gårdene Lille Birkeland (i dag Øygard) og Asheim ligger.

I 1847, på selveste julaften, fikk Elias en bror som fikk navnet Sigvard. Moren Anna var fortsatt ugift «pige» og alenemor, nå til to barn. Anna forsøkte å holde svangerskapet skjult og nektet for å være gravid inntil dagen hun fødte sønnen. Hun fødte alene, bare i selskap av noen små barn, hjemme på Lille Birkeland. Denne gang oppga Anna at barnefaren var en ukjent, og at hun hadde blitt voldtatt på vei hjem fra Stavanger. Anna meldte ikke fødselen til presten. Gjorde hun det måtte hun oppgi hvem barnefaren var. I stedet bestemte hun at Sigvard ikke skulle døpes, fordi han skulle tilhøre Kvekersamfunnet.

Presten på sin side visste om fødselen på grunn av folkesnakket i menigheten, og via sine medhjelpere fikk han vite om beslutningen om å ikke la barnet døpes, for slik å unngå at barnets rette far måtte oppgis. Presten sendte da bud på Anna og ba henne møte for å få barnet døpt. Den 8. mars 1848 møtte da Anna hos presten for å døpe Sigvard, men hun fastholdt at hun ikke visste navnet på barnefaren og at hun var blitt voldtatt i nærheten av Stavanger.

Den alminnelige oppfatning av farskapet var imidlertid at Ommund Mouritzon også var far til dette barnet. Ommund og konen Anne var på dette tidspunkt «separert fra bord og seng». Basert på disse mistankene, samt at Anna også ved Elias fødsel først hadde oppgitt uriktig barnefar, ble Anna Hansdatter innkalt til forhør om farskapet til sønnen.

Fredag 5. Mai 1848 ble en ekstrarett satt på lensmannsgården i Vikeså i Bjerkreim. Hensikten var et undersøkelsesforhør av Anna Hansdatter Lille Birkeland for «*formeentlig falsk udleggelse av Barnefader*». Anna og mange vitner, deriblant Ommund, ble kalt inn til forhør. Forhørene fortsatte 30. Mai, også denne gangen på lensmannsgården Vikeså. Den 7. juni ble en ekstrarett satt på sorenskriverens kontor i Egersund for å fortsette avhørene. Denne ekstraretten endte med avslutning av forhøret, «*for i beskrevet stand at tilstilles Amtet*».

Basert på forhørende av Anna, Ommund og en rekke vitner, ble det den 27. Juni 1848 reist en ny justissak mot Anne Hansdatter Lille Birkeland og Ommund Mouritzon Adsem i ekstrarett på

lensmannsgården Vikeså. Anna Hansdatter ble tiltalt for å «*løynagtig at have opgivet en anden end den rette Fader til hennes først fødte uægte Barn og for ligeledes løgnagtig at have opgivet en ubekjendt person som Fader til hennes andet uægte barn*». Ommund ble tiltalt for «*at have formaaet Anna Hansdatter til løgnagtig at afgive en anden end ham som Fader til hennes først uægte Barn*». Både Anna og Ommund møtte i retten «*fri for Baand og Tvang*» og ble forelagt tiltalen.

En lang rekke personer ble i forbindelse med undersøkelsesforhørene og justissaken forhørt. Sentralt i vitneavhørene stod en lapp som ble funnet på veien mellom Lille Birkeland og Asheim, og som det ble forsøkt bevist at Anna hadde skrevet. Lappen var skrevet delvis i kode, hvor bokstavers plass i alfabetet ble angitt med tall. Beskjeden på lappen var som følger:

14. 12. 18. 1. (kode for O. M. S. A, Ommund Mouritzs Son Asheim)

Nu må jeg træffe dig færend jeg maa til præsten. Og jeg har hørt at du har ligget hos Andre. Kommer du ikke til mig da ved jeg ikke vad jeg skal sige; jeg er næsten galen. Du maa komme Mandagskvel. Du maa komme!

1.8.4.1 (kode for A. H. D. A, Anna Hans DAtter eller Anna Hans Datter Adsem (uvisst).)

Anna og Ommund holdt på sine innledende forklaringer gjennom hele saken, og Anna hevdet at hun ikke kunne skrive hele setninger og heller ikke tall. Men de to ble ikke trodd og 5. september 1848 falt dommen:

«Tiltalte No. 1: Anne Hansdatter lille Birkeland bør for at have udlagt en Anden end den rette Fader til det af hende den 28de Februar 1844 fødte uægte Barn, at udholde Fængsel paa vand og Brød i 10 ti-Dage.

Tiltalte No. 2: Ommund Mautrizon Adsem bør for Anstiftelse af hin No. 1 begaaede Forbrydelse udholde samme Straf.»

Anna sonet sin straff i Stavanger. Elias bodde i mellomtiden hos en Berthe Høidal i Stavanger. Elias var da blitt 4 år gammel.

Elias bror Sigvard, som ved sin fødsel satte i gang bygdens forargelse, folkesnakk og påfølgende rettsak, fikk ikke leve lenge. Han døde vel 5 år gammel i 1853.

Elias ble konfirmert 3.10.1858 i Bjerkreim og fikk skussmålet «*Kundskab God, Flid og Opførsel Meget god*». En tid etter konfirmasjonen bodde han hos sin far Ommund, som da var skilt fra sin kone (skilt fra bord og seng) og var flyttet til Vikesdal. Her hadde Ommund kjøpt en gårdspart i 1855. Hos faren fant Elias en bok om mestertyven Gjest Bårdsen som han studerte flittig. Gjest Bårdsen ble Elias forbilde, noe som skapte store problemer i forholdet mellom far og sønn. Dette er dokumentert i en presteattest utstedt da Elias var voksen og godt i gang med sin egen kriminelle løpebane.

Mor Anna giftet seg i godt voksen alder (i 1868) med en enkemann på Sundvor. Der hadde de en husmannsplass kalt Torkjelstykket etter mannen til Anna, Torkild Torgierson. Anna flettet halmhatter om sommeren og solgte dem for en billig penge. Det fortelles også at Anna gikk etter veien og samlet hestelort i forkleet, for bruk til gjødsel. Anna døde 25.09.1890.

Elias far Ommund døde 03.04.1876 på Vikesdal. Sønnen Gabriel overtok gården på Vikesdal etter ham. I følge Bjerkreimsboka bor fortsatt etterkommere etter Ommund på gården. På Asheim overtok sønnen Hans Sem gårdsbruket. Også på Asheim er det etterkommere etter Ommund som driver gårdsbruket i dag.

Drømmen om egen gård

I 1847, da Sigvard ble født, kjøpte faren Ommund Mouritzon Adsem en gårdspart på Lille Birkeland der Elias var født og bodde sammen med sin mor. Dødsboet til Elias morfar Hans, stod som eier av gårdparten inntil Ommund kjøpte denne i 1847. Det var Annas bror Elling som stod for handelen og han tok forbehold om å kjøpe tilbake gårdsparten for samme pris som Ommund betalte. Denne retten brukte Elling og kjøpte gården tilbake. Han brukte den en tid, men solgte så på ny til Ommund Mouritzon Adsem. Denne gårdparten medførte nok en rettsak for Ommund. 19 år gammel reiste Elias sak mot sin far for å få overta gårdparten på Lille Birkeland.

På sommertinget for Helleland som ble avholdt på tingstedet «*Birkrem*» 20. Juni 1863 kom saken mellom Elias og hans far opp første gang. Gjennom sakens dokumenter går det fram at Elias mor Anna hevdet at Ommund hadde kjøpt denne gårdparten i den hensikt at Elias skulle overta den. Forhørene som ble gjennomført i saksprosessen forsøkte å avdekke om dette stemte eller ikke. Annas bror Elling mente at da Ommund kjøpte parten første gangen, hadde han sagt at Elias og hans mor skulle ha denne gårdparten. Anna på sin side hevdet at Ommund flere ganger hadde sagt at Elias skulle ha den, men at de to alltid var alene når han sa dette. Ommund hadde også sagt at gårdparten var litt liten og at han skulle kjøper mer jord til Elias etter hvert.

Elias hadde sakfører som førte saken mot faren for ham. Penger til å betale dette hadde han fått låne av moren Anna. Saken dro ut i tid og ble ikke avsluttet før 13. Desember 1864, på sorenskriverkontoret i Egersund, der dommen falt. De fleste vitnene som framstod til forhør hadde ikke hørt noe om at Ommund kjøpte gårdparten til Elias, og Ommund vant saken. Det ble ingen gårdpart på Lille Birkeland på Elias.

Levebrød og karriere (kriminelle aktiviteter)

I 1865 ble det gjennomført en folketelling. Elias og moren Anna er registrert på Eikeland i bygden, som innerster. Elias er imidlertid ikke tilstedeværende. Det er anmerket i folketellingen at han for tiden er en «*flygtende tyv*». Elias var nemlig på dette tidspunkt ettersøkt i Stavanger for tyveri.

Sin første dom fikk Elias 10. Oktober 1864. For tyveri av klesplagg og støvler fikk han 20 dager på vann og brød. I tillegg satt han i varetekt mens saken hans ble ført, og da han ble sluppet ut av fengselet 03.11.1864 hadde han sittet i fengsel i 3 måneder, hvorav de siste 20 dagene på vann og brød.

Rettsaken mot Elias startet med forhør 03.08.1864 på politikammeret i Stavanger. Forholdene Elias skulle avhøres om gjaldt innbrudd. Det hadde vært et innbrudd i handelsmann Herigstads vedhus i Pedersdalen. Tyven hadde stjålet 1 oljetrøye og en underbukse, 1 blå stoffskjorte og 1 duffeltrøye. Samme natt var det også begått innbrudd i en kjeller i Pedersdalen og her var det stjålet en våt ullbol og en blå ullskjorte samt et par strømper. Også på Pedersgjærdet var det stjålet en ullskjorte og 1 ullunderbukse samt et par gode støvler. Politiet kom på sporet av Elias ved at han hadde solgt tyvegodsset som ble gjenkjent.

Elias ble pågrepet og arrestert og tilstod tyveriene. På denne tiden kalte Elias seg Elias Ommundsen Vigesdal. Hans far Ommund hadde kjøpt et gårdsbruk på Vigesdal i Bjerkreim og flyttet dit i 1855. Elias var 20 år og hadde siden konfirmasjonen oppholdt seg delvis i Stavanger og delvis i Bjerkreim. Det var første gang han var tiltalt for en forbrytelse. Hele 11 personer ble avhørt i saken, hovedsakelig eiere av gjenstandene Elias hadde stjålet.

Presteattest for Elias ble framlagt fra sogneprest Hammer i Helleland Præstegjeld. Presten skriver om Elias i sin attest: «*Han er i sin ungdom bleven forsømt, og har derfor et mindre godt Ord i Menigheden, idet han ansees for en letsindig Person, der ikke agter det saa nøie med Overholdelse af*

Eiendomsbudet, uden at han dog, saavidt jeg veed, formeentlig har været tiltalt eller straffet for Tyveri».

Basert på avhørene og Elias egen tilståelse ble Elias tiltalt for tyveri. Dommen ble underskrevet 30.08.1864 og ga Elias 20 dagers fengsel på vann og brød. Dommen ble imidlertid anket av amtmannen som mente dommen var for mild. Dermed ble saken oversendt til Christiansands Stiftsoverrett. Anken førte imidlertid ikke fram og 10. Oktober 1864 dommen forkynt for Elias. Elias sonet dommen i Stavanger rådhusarrest og ble satt fri 3. november 1864. I midten av desember samme år ble dom i saken mot faren ferdigstilt. Her konstaterte dommeren at det ikke *«var noget Beviis tilveiebragt for at Indstevnte har givet noget forbindende Løfte med Hensyn til Gaardparten.»* Elias var fri, men ikke gårdbruker.

I Mai 1865 var igjen Elias i politiets søkelys. Søndag 28.05.1865 flyktet Elias fra politiet i Stavanger. Skomaker A.T. Svendsen og arbeidsmann Mons Knudsen hadde meldt klær som hang til tørk på gårds plassene deres stjålet. Elias ble mistenkt og to politibetjenter dro til hans tilholdssted på Våland for å spørre ham ut om disse forholdene. Da politibetjentene nærmet seg huset hvor Elias oppholdt seg så de en person forlate huset. Politibetjentene tok opp forfølgelsen men personen klarte å stikke seg bort. Tyvegods ble funnet på Elias oppholdssted og rømlingens identitet bekreftet. Dermed ble Elias ettersøkt.

Politimesteren i Stavanger hadde oversikt over ti personer som nylig var frastjålet eiendeler, og konstablene hadde samlet sammen en ganske imponerende mengde tyvegods. De 10 ble kalt inn til rettslig forhør, det ene etter det andre. Torsdag 1. juni 1865, tre dager etter forfølgelsen og razziaen på Våland, åpnet politimester Wettergreen det første av fire forhørmøter. Tyvegodsset bestod for det meste av klær, men også lærvarer og skinn samt mat var stjålet.

Elias ble arrestert 1. september 1865 i Kristiansand. En gullsmed i byen, O. A. Olsen, hadde kjøpt en del gull og sølvsaker av en fremmed person, som oppgav at han drev handel med ull og ullvarer og så ut som en *«velhavende Landmann»* og var ordentlig kledd. I tilfeldig samtale med en *«pige»* fra gården Hegelstad i Bjerkreim Sogn, fikk gullsmeden vite at det for kort tid siden var stjålet forskjellige klesplagg samt gull og sølvsaker fra Hegelstad. Beskrivelsene av gull og sølvsakene stemte overens med de sakene som gullsmeden hadde kjøpt av den fremmede, og han gikk til politiet for å melde dette.

Elias, som var etterlyst fra Stavanger, ble mistenkt da det framkom at han hadde vært i Kristiansand på tidspunktet da handelen hos gullsmeden fant sted. Elias ble pågrepet og forhørt på politikammeret i Kristiansand, men denne gang tilstod han ikke tyveriene, selv ikke da gullsmedsvennene fra butikken identifiserte ham som personen som solgte dem gull og sølvsakene.

Tyven som hadde vært på ferde på Hegelstad hadde byttet klær og etterlatt sine gamle klær. I en lomme i en vest ble det funnet to dampskipsbilletter fra dampskipene *«Otteren»* og *«Nedenæs»*, og det ble gjort undersøkelser for å finne ut hvem som hadde kjøpt bilettene.

Elias ble forflyttet til Flekkefjord hvor han igjen ble forhørt i distriktsfengselet i byen, da det kom for dagen at Elias hadde solgt tyvegods også her, under falskt navn. Både tyvegodsset som ble solgt og Elias som solgte, ble gjenkjent. Tyvegodsset stammet fra innbruddet på Hegelstad i Bjerkreim.

I slutten av September 1865 ankom Elias Stavanger og blir innsatt i byens distriktsfengsel (26.09.1865). Han ble overført fra Flekkefjord hvor han var forhørt i forbindelse med salg av tyvegods. Elias erklærer at han *«befinder seg i fattige omstendigheder, da han ikke har havt andet at leve af end hvad han deals som Sømand og deals som Skomager har kunnet fortjene»*. (Elias gikk i skomakerlære hos skomakermester Wilhelm Andersen i Stavanger da han var 15-16 år). Han innrømmet å ha sonet 20 dager på vann og brød for tyveri, men nektet å være ansvarlig for flere tyverier.

I Bjerkreim ble det 12. Oktober 1865 gjennomført avhør av blant andre Elling Pederson Hegelstad, gårdbrukeren som var blitt utsatt for innbrudd, og Elias mor Anna Hansdatter Lille Birkeland. Beskrivelsen av hva som var savnet etter innbruddet på Hegelstad var en lang liste, bestående av ulike klesplagg, ullvarer, vadmél, sølvsaker og en del penger. Tyven hadde vært innom flere boliger på Hegelstad.

Elias ble ført fra Stavanger til Bjerkreim og 18. November 1865 ble det gjennomført en ekstrarett på tingstedet Bjerkreim, hvor Elias ble framstilt. Torger Adsem var ansvarlig for fangetransporten og Gabriel Skjæveland var med som vakt. I retten ble det innsamlede tyvegods, som også var tilstedeværende i retten, sammenlignet med det som var meldt stjålet. En stor mengde vitner var til stede i retten. Retten ble hevet uten at det forelå noen konklusjon i saken.

Neste rettsmøte fant sted i lensmann Salvesens hus i Egersund den 20. November 1865. Etter at 20 vitner var avhørt og hadde sagt sitt, erklærte Elias seg klar til å avgi en fullstendig tilståelse om samtlige tyveri han har begått. Men da dette var sent på dagen ble saken utsatt til dagen etter klokken 9, samme sted. Elias ble dermed overlatt til Torger Adsem og Gabriel Skjæveland.

Dagen etter ble imidlertid retten satt på sorenskriverens kontor i Egersund, da det viste seg at Elias hadde rømt i løpet av natten. Hans vakter forklarte at Elias under transportene fra Stavanger til Bjerkreim og til Egersund hele tiden hadde vært lagt i jern, en bøyle om den ene hånden og en om den ene foten, forbundet med en jernlenke. Om natten hadde vaktfolkene innlosjert seg i et privat hus og bodde her i et værelse i nederste etasje med vindu ut til gaten. Elias hadde gjentatt sin erklæring om å tilstå og hadde bedt om å slippe jernene som var til plage for ham, og hans vakter lot ham være fri for dem. De to vaktfolkene sov på skift, slik at en hele tiden holdt vakt over Elias. I forbindelse med et vaktbytte gikk vakten ut for å se til hesten i stallen, uten først å vekke den sovende vakten. Han forlot dermed Elias ubevoktet. Elias benyttet umiddelbart anledningen og hoppet ut av vinduet og ut på gaten.

Huset i Egersund som Elias rømte fra, fotografert i 2013.

Dagens adresse er Strandgaten 47.

Jakten på Elias ble umiddelbart tatt opp, men det lyktes ikke å finne ham. Han rømte iført bare bukser, uten trøye, hatt og støvler. Dagen etter ble det meldt om tyveri av en frakk, en ullhatt og et

par støvler fra gården Skaare utenfor Egersund, og det ble ansett som sannsynlig at det var Elias som hadde kledd seg opp. Dermed ble Elias etterlyst på ny.

Elias fangevokter Torger Torgersen Adsem ble tiltalt for uaktsomhet og ble i Februar 1866 idømt en mulkt og betaling av saksomkostninger:

«Tiltalte Torger Torgersen Adsem bør for ved Uagtsomhed at have forvoldt Varetægtsfangen Elias Ommundsens Rømning at erlægge en Mulgt af 10 Spd. Til Statskassen, samt erstatte de med Fangens etterfølgelse, mulige Paagribelse og Gjendindsættelse i Stavanger Distriktsfængsel forbundne Udgifter, og denne Sags Omkostninger, hvoriblandt Salærium til Referenten, Sagfører Aamot, 8 Spd. At fuldbyrdes ved Øvrighedens Foranstaltning under Adfærd efter Loven.»

Etter at Elias rømte fra sine fangevoktere i Egersund dro han nordover. Han stjal en båt i Stavanger, seilte den til Haugesund hvor han byttet båten i en annen. Denne seilte han til Bergen hvor han etterlot den. I Bergen tok han først en Færingsbåt med seil som han byttet i en annen, og på den måten forflyttet han seg nordover til Florø.

Friheten varte i ca 2 måneder. I Florø ble 20. Januar 1866 en person som kalte seg Jonas Hansen Hovland arrestert mistenkt for innbrudd. Den arresterte innrømmer at han sammen med en sogning ved navn Christen, har stjålet krambodvarer og en båt. Båten brukte de til å reise nordover og ankom Ålesund, etter å ha begått innbrudd på et sted nord for Stadt. I Ålesund ble de noen dager, solgte tyvegods og deretter reiste Elias med dampskip sydover til Florø, hvor han ble pågrepet ved ankomst.

Elias medsammensvorne, sogningen Christen, ble imidlertid arrestert og forhørt i Ålesund og han opplyste at Jonas Hansen Hovlands rette navn var Elias Ommundsen. Elias ble værende i varetekt i Florø og saken mot ham og sogningen Christen gikk sin gang.

13. Juli 1866 klarte Elias igjen å rømme, denne gang fra lensmannsarresten i Florø. Han stjal en båt med seil og dro sørover til Kopervik. Her solgte han båten og dro til Stavanger. Her begikk han igjen et tyveri og reiste deretter videre til Egersund. Hos kjøpmann Hetland i Egersund ble Elias tatt på fersken, 20.07.1866 etter en uke på rømmen, i ferd med å stjele fra kjøpmannen. Da han ble pågrepet oppga han først å hete Ole Svendsen, steinarbeider fra Arendal. Senere sa han at han var Johannes Tollefsen Herigstad fra Hå, men innrømmet til slutt sitt rette navn, etter å ha blitt gjenkjent av personer i Egersund.

Fra «Referat og indlæg» i justissagen mot Elias Ommundsen Adsem med flere, høsten 1866 blir Elias beskrevet som en person som viser en «stærk forbyderisk vilje og lyst til at stjele, og at han, som det lader til, ikke kan afholde sig derfra naar anledning gives, og at han stjæler kun for å stjele, thi noget motiv til tyverierne kan han ikke angive». Videre sies det at det ikke kan være tale om at nøden har tvunget ham til å stjele, «saameget mindre som han ved at søge arbeide, som ei ville ha været varnskelig for ham at erholde, da han baade har ungdom og kræfter at raade over». Til tross for dette ble hans åpenhjertige tilståelse, den lange tiden i varetektsarrest, og til tross for at han har forsøkt å unndra seg straff, besluttet å komme ham til gode.

Elias ble tiltalt for i alt 22 tyverier, tyvegodsset totalt verdsatt til 563 specidaler, fra påsketider 1865 til sommeren 1866. Tyveriene ble begått i Stavanger, Bjerkreim, Haugesund, Florø, Flaavær og Egersund, alene og sammen med andre. For disse forbrytelsene mente øvrigheten at en dom på 6 år og 6 måneder var passende straff. Dersom han sonet hele denne straffen ble han ikke løslatt før i 1873. Det er ikke funnet informasjon om hvor lenge han sonet, men han ble innsatt i Bergen igjen i Mars 1873 for 11 nye tyverier, så han kan ikke ha sonet 6 år og 6 måneder.

Den 3. Mars 1873 ble Elias innskrevet på Slaveriet/Bergenshus festning i Bergen under navnet Elias Ommundsen Adsheim. Han var da 29 år og yrke er oppgitt som sjømann/jekteskipper. Han ble satt inn for tyveri av femte grad og soning av en dom på 6 år i Bergenshus festning.

I samarbeid med en 15 år gammel gutt hadde Elias begått 11 tyverier, delvis om bord på skip og jekter i Vågen eller i Sandviken. I tillegg til dette skal han ha begått 4 tyverier alene, hvorav ett grovt tyveri. Elias omtales som en «*yderst fordervet Person, stilfærdig og indesluttet*». Videre er han beskrevet som «*64'' høy, blå øyne, mellomblandt hår, middels kroppsbygning, har ett arr på venstre tommelfinger og en vorte på ryggen.*»(!)

Slaveriet på Bergenshus festning. Bildet hentet fra <http://www.hist.uib.no/krim/register/slaveriet.html> (Frode Ulvund)

I følge oversikt over innsatte på tukthuset i Bergen av Frode Ulvund, ble Elias innskrevet 03.03.1873 og løslatt 03.03.1879. Elias var dermed fange i Bergen da hans far døde i 1876.

Fengselsprest Konrad Neumann Hjelm Dahl har gitt Elias følgende attest i Mai 1878: «*Elias Ommundsen Adsheim er en meget forstandig og i flere retninger vel opplyst fange. Hans væsen er i de seneste år blevet godmodigt og venligt, medens det tidligere aabenbarede en tradsig og bitter tænkemaade. Jeg tror, at han i fremtiden vil søge ærligt arbejde. Har har i flere aar talt om at arbejde som fisker. I betragtning af hans synlige forbedring finner jeg da at kunde anbefale hans ansøgning til naadigst frifinnelse.*»

«*Ansøgningen om naadigst frifinnelse*» ble ikke etterkommet og Elias sonet hele dommen på 6 år. Kort tid etter løslatelsen i 1879 (10.06.1879) ble han satt inn igjen, ukjent for hvilken forbrytelse. Han ble løslatt 10. November 1881, det vil si at han sonet enda en dom på vel 2 år. (informasjon hentet fra Frode Ulvunds oversikt over fanger ved Bergenshus festning).

Gårdbruker og ektemann

Etter løslatelse i Bergen i 1881 er det ikke funnet spor av Elias før i 1887. Da kjøpte han en eiendom på Brattebø i Bjerkreim. Året etter kjøpte han ett bruk til på Brattebø. Samme år, 6.7.1888 giftet Elias seg med Olene Olsdatter fra Byrkjedal. Giftermålet ble inngått i Forsand. I August (05.08.1888) fikk de en sønn som fikk navnet Ole. Sønnen døde imidlertid samme dag som han var født. Elias og Olene bodde på Brattebø til 1890, samme år som Elias mor Anna døde. Da solgte de gårdsbruket og flyttet derfra. De fikk ikke flere barn. Det er ikke funnet opplysninger om hvor Elias og Olene flyttet hen. Bjerkreimsboka opplyser at de sannsynligvis flyttet til Forsand, men dette er ikke påvist.

På Brattebø i 2010. Ruinene til høyre er etter fjøs og heimehus på bnr 5 hvor Elias og Olene bodde.

I 1900 folketellingen er Olene Olsdatter registrert på Førland i Heskestad. Hun er registrert som gårdbruker, selveier og gift, men bor alene. Hun er ikke til stede ved folketellingen, men oppholder seg i Sirdal. Elias er ikke nevnt. Elias er imidlertid registrert som skyldig skatt fra bruksnr. 3 på Førland for året 1901. År 1902, den 28. Januar, påbegyntes en utpantelsesforretning for resterende gårdsskatt, brannkontigent og prestelige rettigheter i Heskestad for året 1901. Det framgår at for Førland er Elias Olsen (konen het Olsdatter) skyldig 8.14 kroner i skatt, brannkontigent, prestetiende og pantegebyr. For å betale ble gårdsnr. 5 (Førland), bruk nr. 3, av skyld Mark 6.48, i Heskestad herred pantet. I en oversikt over prestetiende for Heskestad sogn er Elias Ommundsen registrert på bruksnr. 3 på Førland (gnr5). Dette viser at Elias og Olene var gårdeiere på Førland rundt århundreskiftet.

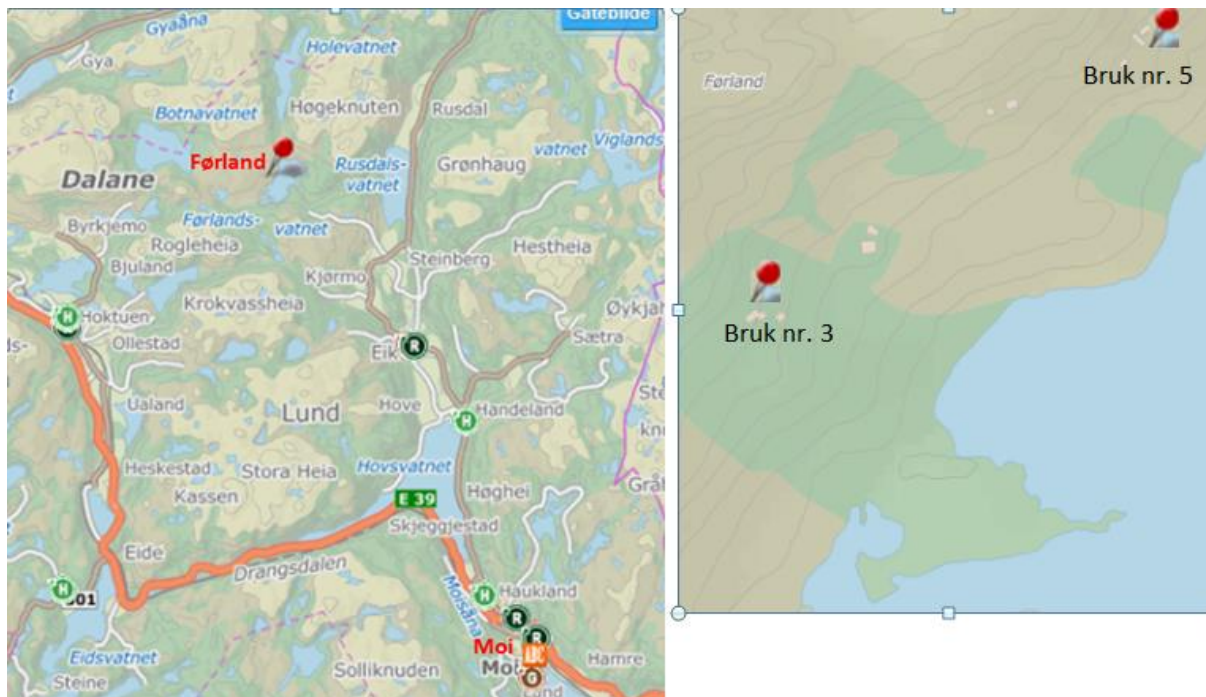
Førland	5	3	Benjamin Olsen	1,97
		1	Johannes Torjusen	1,60
		2	Abrikkel Danielson	1,29
		3	Elias Ommundsen	1,90
		4	Heskestad kommune	1,87
		5	Theodor Torjusen	0,30
Nordal	6	1	Laksholm	0,29

Oversikt over prestetiende, gnr 5 Førland i Heskestad sogn.

På bruksnr. 5 på Førland, bodde Guri Taletta Torjersdatter Førland, født 16/10 1862. Hun var datter av Torje Torjeson fra Bjuland, født 2/1 1818 og Helga Omundsdatter, født 1824. Helga var født på Førland. Hun døde av ansiktskreft. Torje og Helga døde i 1897 og 1899.

Guri Taletta var 38 år i 1900 og alenemor til sønnen Gabriel. Gabriel var født 5/11 1886. Faren var Jørgen Martin Jørgensen Bilstad, gift familiefar på Bilstad. Gabriel hadde 4 halvsøsken på Bilstad. Guri og Gabriel bodde sammen med Guris bror Teodor, som drev gårdsbruket etter at deres far var død. Som vist over var Teodor Torjusen(Torjersson) registrert på bruksnr. 5 samtidig som Elias var registrert på bruksnr. 3.

Hvordan det gikk til, eller hva som skjedde på Førland rundt århundreskiftet 18-1900 kommer kanskje aldri for en dag, men både Elias og Guri Taletta forsvant fra Førland og dukket opp igjen i Australia sammen.

Kart som viser gården Førland i Heskestad (nå Lund), hvor Elias og Guri Taletta begge bodde rundt århundreskiftet, hun på bruk nr. 5 og han på bruk nr. 3 sammen med sin kone Olene.

Bror til Guri, Teodor, fikk fire barn med sin andre kone Gunhild Tonette Henriksdatter fra Sirdal. Datteren Marta født 12/9 1911 overtok sammen med sin mann gården på Førland og de var de siste som bodde fast på gården. Fraflyttingen fra Førland begynte like etter krigen og Martha og mannen Jørgen flyttet i 1967. Martha var søskenbarn til Elias og Guris barn.

Bnr 5 på Førland hvor Guri vokste opp. Bolighuset til høyre i bildet, samt to uthus tilhørte bnr 5. Bolighuset og uthuset med brystet mot fotografen står fortsatt.

Fjørland fotografert i 2015, heimehuset på bruk nr. 5 (hjemmet til Guri) til høyre.

Fjørland fotografert i 2015, bruksnr. 3 hvor Elias og Olene bodde, med ruiner av uthus foran og ny hytte bygd på de gamle hustuftene bak.

Emigrasjon og ny start

Det er ikke funnet opplysninger om hvordan Elias og/eller Guri Taletta reiste til Australia. Kirkeboken for Hidra hvor familien ble innført da de kom tilbake til Norge, opplyser at Elias og Guri reiste høsten 1900. Det første sporet av Elias i Australia er et dokument som viser at han ble Australsk statsborger 26. Januar 1901. Immigranter kunne søke om statsborgerskap for å oppnå samme rettigheter som britiske innbyggere, deriblant retten til å eie land. I dokumentet er det oppgitt at Elias kommer fra Stavanger, Norway og at han nå er bosatt i Yandina Australia. Det var Kong Edvard VII av England Elias sverget troskap mot. Dokumentet ble funnet i Queensland State Library i Brisbane i 2015.

Det framgår av dokumentet som dokumenterer statsborgerskapet at Elias signerte som Elias Birk. Fra tidligere perioder figurerer han i ulike dokumenter som Elias Ommundsen, Elias Ommundsen Lille Birkeland, Elias Ommundsen Adsem og Elias Ommundsen Vigedal. I dokumentet som viser australsk

statsborgerskap dukker navnet Birk opp for første gang i Elias liv. Det er naturlig å tenke seg at Birk er forkortelse for Birkeland og at kortformen Birk var praktisk og mulig å uttale også på engelsk, men om dette er grunnen til navnebyttet, kan ikke dokumenteres.

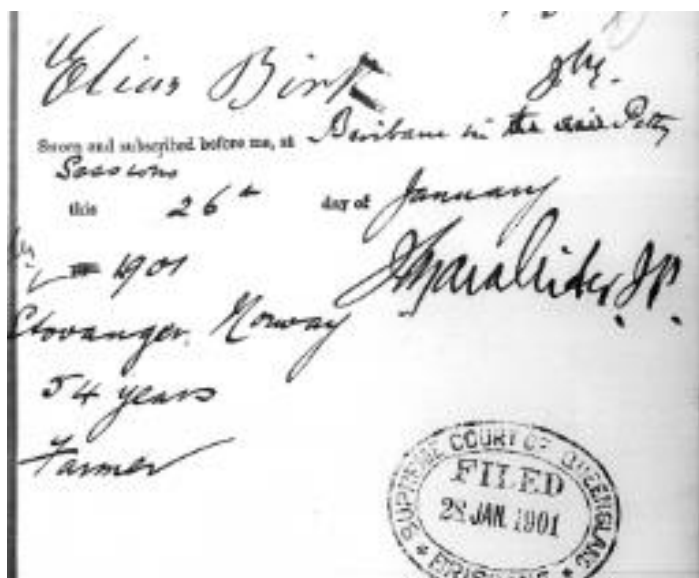
Databasene for innvilgelse av statsborgerskap ble gjennomført også for Guri Taletta, men ingen dokumenter ble funnet i registrene. Det antas derfor at Guri ikke fikk australsk statsborgerskap. Både Elias og Guri er imidlertid begge å finne i oversikten over registrerte velgere ved valgene i 1903, 1905 og 1908. De er der registrert som Elias O'Birke og Gurie O'Birke i velgerlister for Yandina, Moreton Division. Det antas at navnet O'Birke er blitt til ved senere registrering av håndskrevne valglistene, og at Elias O. Birke, hvor «O.» står for Ommundsen, er blitt til O'Birke. Om Guri ikke var statsborger var hun i alle fall stemmeberettiget, en rettighet som kunne oppnås også ved å eie jord.

Eden som Elias avla 26.01.1901 i Brisbane er som følger:

OATH OF ALLEGIANCE TO BE TAKEN BY A PERSON OBTAINING A CERTIFICATION OF NATURALIZATION

I sincerely promise and swear, that I will be faithful and bear true allegiance to his royalty King Edward the VII as lawful Sovereign of the United Kingdom of Great Britain and (...), and of the State of Queensland, dependent on, and belonging to the said United Kingdom; and that I will defend Him to the utmost of my power against all traitorous, (...) and attempts whatever, which shall be made against His person, Crown, and (...); and that I will do my utmost endeavor to make known to His Majesty, His (...) and Successors, all treasons and traitorous conspiracies and attempts which I shall (...) to be against Him og any of them.

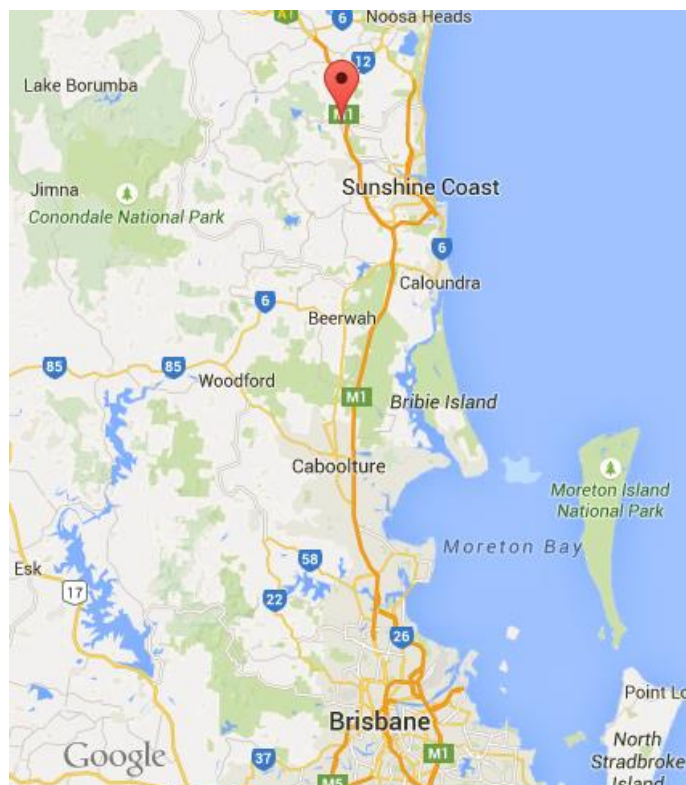
SO HELP ME GOD!

En elektronisk kopi av dokumentet som Elias signerte er tilgjengelig, men teksten blir lite lesbar ved kopiering. Kun nederste del, hvor Elias signatur samt stempelet til The Supreme Court of Queensland vises, er derfor tatt med.

Yandina er en liten by på «solskinnskysten» et par timers kjøring nord for Brisbane på østkysten av Australia. Navnet Yandina er av aboriginsk opprinnelse og betyr «gå til fots». Byen ligger ved elven Maroochy River. I dag har byen godt og vel 2000 innbyggere (2200 i 2012).

Flere bygninger fra tiden Elias og Guri bodde her er bevart.

Kart over Sunshine coast, hvor Yandina vises i forhold til Brisbane.

«The Crown Lands Alienation Act of 1868» var myndighetene i Queensland's første forsøk på å få tettere bosetning i staten, både for å øke jordbruksproduksjon og for å redusere den politiske makten til prestestanden. Tanken var å etablere selveierbønder på små landsens gårdsbruk da de såkalte «selectors» kunne skaffe seg jord til en relativt billig penge. Områder i North Arm distriktet i Yandina ble «lagt ut» i 1888. North Arm distriktet har fått navnet etter det nordlige elveløpet av Moroochy River. Eiendommene som ble «lagt ut» ble kalt Gneering Agricultural Village Settlement og bestod av 16 gårdeiendommer (blokker) og 17 tomte eiendommer i byen Yandina. Det var innledningsvis meningen at gårdbrukerne skulle bo i byen og reise til landeiendommene sine hver dag, men dette fungerte ikke da bøndene ønsket å bo på eiendommene sine og ha oppsyn med avlingene.

I tillegg til å dyrke jorden arbeidet gårdeierne som tømmerhoggere og forvandlet australsk «bush» til jordbrukseiendommer. Tømmerhoggerne i Yandina området hugget bøk, seder, «bunya pine» og «flooded gum», samt svartebøk og terpentintømmer. Tømmeret ble transportert med oksevogner til elven eller til jernbanen for videre transport. Kasterte okser ble brukt til arbeidet, og oksene hadde et tøft liv med tungt arbeid. Tømmerindustrien forble en viktig levevei i området inntil 1970-årene. Jordbruksprodukter i området omfatter storfe- og melkeproduksjon, frukt, sukkerrør og ingefær.

Transport av tømmer med oksevogner til jernbanen i Yandina. (foto fra Audienne Blyth)

En mann ved navn Isac Axe valgte seg to av eiendommene som ble tilbudt og bosatte seg i Gneering i 1888. De to eiendommene var hver på 160 mål. Gjennom en lokalhistoriker i Yandina Australia, Audienne Blyth, har vi fått opplysninger om at Elias i 1901 kjøpte en av landeiendommene til Isac Axe. Eiendommen var i Elias eie fra 1901 inntil 1910. I dag har eiendommen adresse Kane's road no 51.

Kart som viser hvor gården som Elias og Guri eide og drev i Yandina. Blokken som er merket 44V. (Kart mottatt fra Audienne Blyth)

De to veiene på kartet, som eiendommen ligger mellom eksisterer også i dag. Veien sør for eiendommen heter Cooloolabin Road og veien som går nordvestover fra krysset med Cooloolabin

Road heter Brown's Creek Road. Veien som skiller eiendommene på sørsiden fra eiendommene på nordsiden heter Kane's road og det er denne som er adressen til eiendommen i dag.

Bilde av området hvor Elias hadde sin eiendom hentet fra Google Earth. Omtrentlig omfang av eiendommen er tegnet inn. Huset plassert øverst i nordre hjørnet.

Eiendommen som Elias eide er senere slått sammen med blokken som er merket 43V i kartet over, også denne 160 mål. Deretter er en tomt i nordre hjørne, hvor et hus står skilt ut som egen eiendom. Eiendommen med huset eies i dag av Steven Kane, mens landbrukseiendommen eies av Stevens far, Nev Kane. Huset leies ut og landbrukseiendommen ligger brakk. Fram til tidlig på 2000 tallet ble det dyrket sukkerroer på eiendommen, men denne driften ble lagt ned da sukkermøllen i Nambour la ned.

Under er bilder av eiendommen som var i Elias eie fra 1901 til 1910, sett fra sørsiden, og av huset som tilhører eiendommen fotografert i 2015. Rekken med trær deler eiendommen i to og går langs en liten bekk/kanal. Dagens eiere mener at en del av huset er svært gammelt, men at det har blitt påbygd og utvidet flere ganger. Ved å sammenligne bildet som er tatt av familien til Elias utenfor hjemmet i Australia, med den eldste delen av dette huset, er det imidlertid ikke utenkelig at det er samme hus. Det faktum at det er det eneste huset på den opprinnelige eiendommen, samt at det er plassert på eiendommens høyeste punkt, bygger opp under antakelsen om at det er samme hus som står der i dag.

Elias eiendom sett fra sørsiden, fotografert 2015.

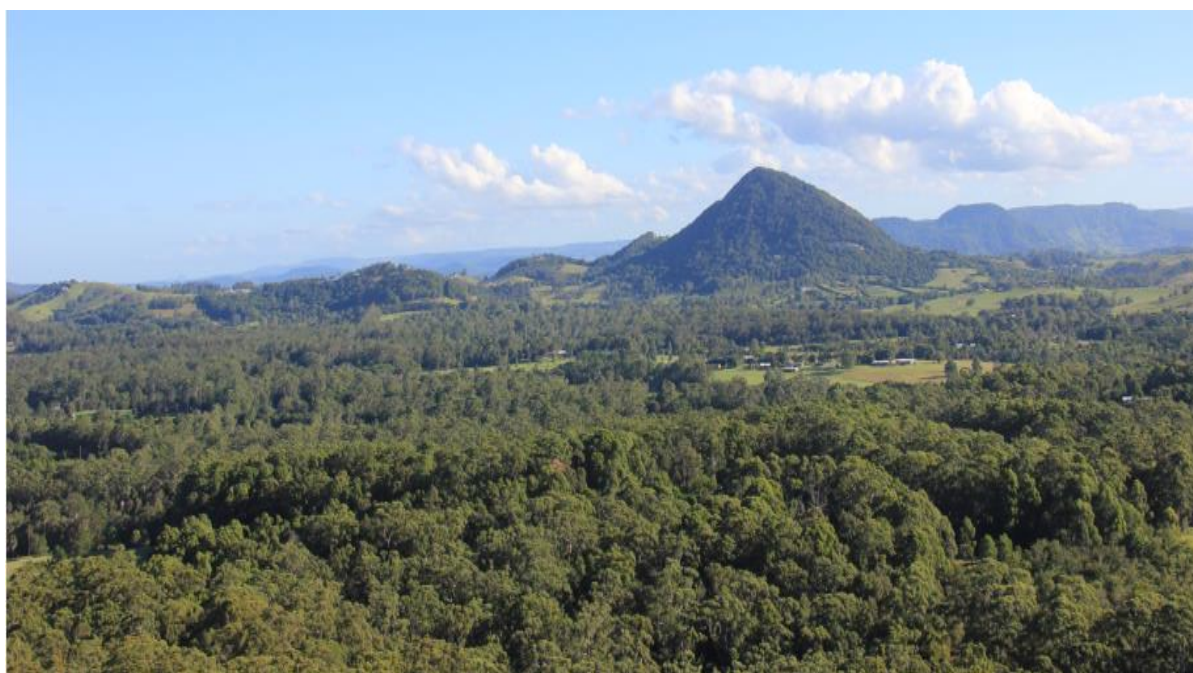
Huset på eiendommen som tilhørte Elias, fotografert 2015. Høyre del av huset er den eldste.

Maroochy River var sentral for logistikken for gårdbrukere i Yandina området. Steven's rock var en pir i elven hvor varer ble sendt fra og varer mottatt. Fra eiendommene i North Arm distriktet til Steven's rock er det ca. 6km i luftlinje. Forsyninger, som sekker med mel, poteter, sukker, te, sirup osv ble sendt med fartøyet "Tarshaw" fra Brisbane til byen Maroochydore lenger nord. Fra Maroochydore ble varene sendt videre opp elven med dampbåten "Tadorna Radjah" hver uke. Ved ankomst Steven's rock blåste "Tadorna Radjah" i fløyten 6 ganger etter hverandre. Dette kunne høres så langt som 11 km borte. Gårdbrukerne langs elven visste da at de hadde 24 timer på seg til å gjøre klar sin egen produksjon (grønnsaker, frukt, sukkerrør) for fartøyenes retur til Maroochydyre og Brisbane. For de som ikke hadde hest, var det å ta beina fatt og gå til Steven's rock for å levere egen produksjon og hente forsyninger bestilt fra Brisbane.

Jernbanen til Yandina stod ferdig i 1891 og noen gårdbrukere fikk sendt forsyninger fra Brisbane med tog, men spesielt for de som bodde langs elven forble elven en viktig samferdsels åre også etter at jernbanen kom. Båtene fra Brisbane gikk inntil tidlig 1900 tallet. (informasjon fra Audienne Blyth)

Jernbanestasjonen i Yandina fotografert 2015, bevart som den var da den stod ferdig i 1891.

Oversiktsbilde over området nord for Yandina, fotografert fra Mount Tinbeerwah.

Etablering av familie

Den 3. Desember 1901 fikk Guri og Elias en sønn som fikk navnet Hans. Kort tid før Elias ble 60 år, fikk de en datter (født 09.01.1904), som ble døpt Amalie. På denne tiden fantes kun en kirke i Yandina, All Saints Anglican Church Yandina. Kirken ble bygget av de tidligste innbyggerne i Yandina, som skaffet tomt, arbeidskraft og materialer. Kirken som ble brukt av alle kirkesamfunn/menigheter i området stod ferdig i 1881. Både Hans og Amalie må være døpt i denne kirken. Hans ble døpt 16.03.1902 og Amalie 22.05.1904. Kirken har i dag fått et lite tilbygg, men er ellers bevart som den var. På begynnelsen av 1900 tallet bygget de ulike kirkesamfunnene sine egne kirker, ettersom det var kamp mellom de ulike menighetene om å få avholde søndagsgudstjeneste. I desember 1904 stor Metodist kirken ferdig, bygget noen hundre meter fra den eksisterende kirken, til en kostnad av 100 pund.

Elias og Guris yngste sønn, Thorvald, ble født 24.02.1906 og ble døpt i Metodist kirken 03.06.1906. Presten var Richard Drew, en av pådriverne for bygging av Metodisk kirke. Den originale dåpsattesten til Thorvald, utstedt av *“The Methodist Church of Australia, Queensland Conference”*, er bevart.

På forespørsel ble en fødselsattest for Amalie utstedt fra *“The Registry of Births, Marriages and Deaths»* i Brisbane i 2013. Fødselsattesten viser at i tillegg til Hans, Amalie og Thorvald, fikk Guri og Elias en gutt som døde. Attesten tyder på at denne gutten ble født mellom Hans og Amalie. Ingen øvrige opplysninger om gutten er gitt.

Kirken i Yandina, bygget 1881, hvor Hans og Amalie ble døpt i 1902 og 1904.

All Saints Anglican Church Yandina, fotografert innevendig 2015.

Innen familien returnerte til Norge i 1910, rakk Hans og Amalie å begynne på Yandina State School. Hans ble registrert som elev i 1908 og Amalie i 1910. Skolebygget for Yandina State School stod ferdig i 1902, mens det hadde vært skole (provisional school) i området siden 1889. I en jubileumsbok for skolen utgitt i 1989, gis en detaljert beskrivelse av skolebygget fra 1902 og dets fasiliteter. Skolen var mørk innvendig, tre av sidene var ikke innvendig kledd og ytterkledningen var skiten og mørk.

Historien om Elias Ommundsen (1844 – 1916)

Liv Kvitlen, 2015

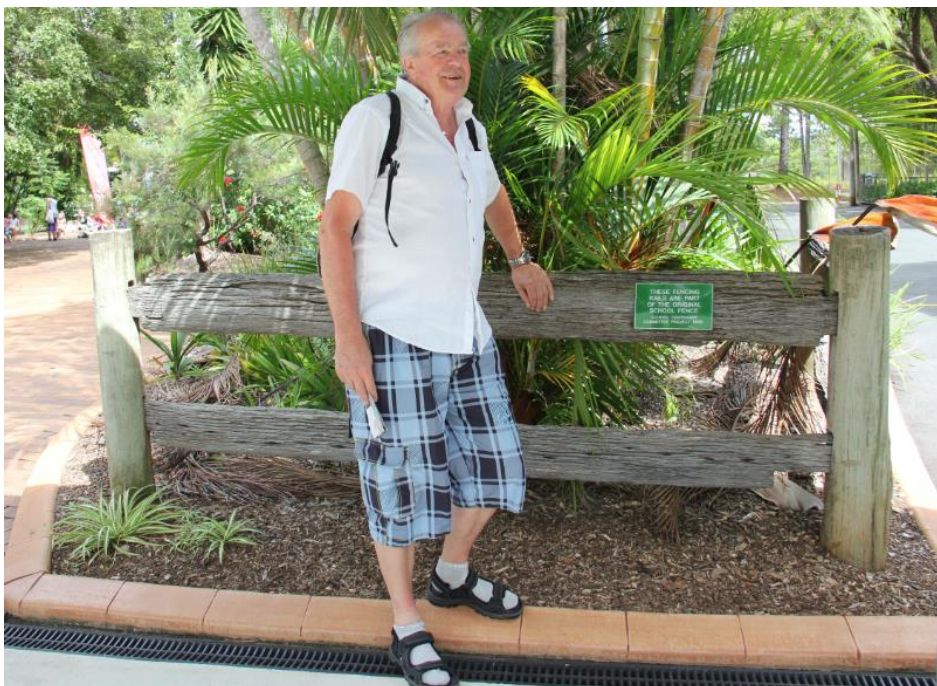
Vinduene var plassert høyt oppe og glasset frostet. Det var så mørkt inne i skolebygget at på overskyete dager, kunne de ikke se hverken til å lese eller skrive. Håndarbeidsundervisning måtte av samme grunn gis i lekeskuret. Denne beskrivelsen er gitt i forbindelse med tildeling av bevilgninger.

Også skolen i Yandina er bevart og fortsatt i bruk. Bygget er påbygget flere ganger, men den gamle skolebygningen er fortsatt en del av dagens bygningsmasse. Bygningen ble i 1924 hevet høyere over bakken (høyere påler) og faktisk snudd, slik at fasaden vendte mot nord. Bakgrunnen for dette var at sollyset ville komme inn bak elevene i stedet for rett i ansiktet på dem. I tillegg ønsket lærerne dette fordi det var vanskelig å holde på elevenes konsentrasjon når vinduene vendte mot jernbanelinjen og hovedveien, som var en av de mest trafikkerte i Queensland.

En bit av det opprinnelige gjerdet rundt skolen, fra 1902, er også bevart i skolegården. Dette gjerdet har nok både Hans og Amalie klatret på.

Yandina State School, fotografert 2015. Bygget til venstre er skolehuset fra Yandina Creek, som ble flyttet til Yandina, mens venstre del av det store bygget er den opprinnelige skolebygningen fra 1902.

Gjert ved restene av det opprinnelige gjerdet rundt skolen som stod ferdig i 1902.

En bit av gjerdet som omringet skolen i 1902, fortsatt på plass i skolegården

Inne i den opprinnelige skolebygningen fra 1902, som i dag er bibliotek. Delen der Gjert står, var den gang utvendig overbygd terrasse, med trapper ned til skolegården.

Under er et bilde av Yandina State school fra 1902. Det var da bare ett klasserom i bygget. I hver ende av den overbygde verandaen var det toaletter. Skolen ble ikke endret før i 1920-årene, så den så slik ut også da Hans og Amalie var elever her.

Skolebygningen i Yandina slik den så ut i 1902. Fasaden motsatt vei i forhold til i dag, og stående på lavere påler enn i dag.

På internet, under Queensland Historical Atlas, er det et kart over Yandina fra 1902 tilgjengelig. Dette kartet gir en oversikt over elever ved skolen og skoleveien deres. Kartet, som er håndtegnet viser også tydelig hvordan elven buker seg i området rundt Yandina. Kartet viser at skoleveien for Hans og Amalie var ca 1 engelsk mile, dvs snaut 2 km. (Kilde: <http://www.qhatlas.com.au/content/sunshine-coast>)

Kart over Yandina fra 1902, som viser avstand mellom skolen og Village Settlement Gneering, hvor Elias og familien bodde.

Bilde av familien, tatt utenfor hjemmet i Yandina Australia, antatt 1908/1909

Retur til Norge

Rundt 1910 eller 1911 forlot familien Yandina og dro tilbake til Norge. I Ministerialbok for Flekkefjord/Hidra for perioden 1902 til 1921 er familien ført inn i Februar 1911. Elias er ført som Gardbruker Elias Ommundsen Birkeland. Det opplyses at han har med seg tre barn, født utenfor ekteskap og at «*Moderens navn er Guri Torjesdatter*». Videre sies det «*Faderen tilhører statskirken og han vil, at disse tre barn, der i Australien er døpt av en metodistprest, skal tilhøre vor statskirke.*» Guri Talette Torjesdatter er ført som husholderske.

På lik linje som for utreisen, er det heller ikke for hjemreisen kjent hvordan og når de reiste. Heller ikke ankomststed i Norge er kjent. Da Elias og familien returnerte til Norge, ble skilsmisseattest for ekteskapet mellom Elias og Olene utstedt i Bjerkreim og oversendt til Hidra (14.03.1911).

Elias kjøpte et gårdsbruk på Haugeland gnr 34 bnr. 2, i Hidra kommune 11.03.1911. Selger var Kristian K. Haugeland. Skjøtet er tinglyst 21.03.1911. Kjøpesummen var 1700 kroner. Dette bruket kjøpte han i eget navn. Deretter kjøpte han også gnr 34 bnr 4 på vegne av sine tre barn.

Bygningene på bnr 4 på Haugeland. Bygningene tilhørende bnr 2 stod til høyre for bjørketreet i høyre bildekant, tvers over veien.

Noen av gårdshusene på Haugeland i gammel tid. Bruk nr. 2 hadde gårdshuset i forkant av disse husene, på høyre side av veien. Bruk nr. 4 i forkant av disse husene, men på andre siden av veien.

Skifte etter Elias

Elias døde 24.03.1916. Kirkeboken opplyser at han døde av bronkitt. Det ble skiftet etter ham ved ekstrating 01.09.1921. I boet inngikk gnr 34 bnr 2, samt løsøre. Taksten for gnr 34 bnr 2 var kroner 2000 og boets registrerte løsøre ble verdsatt til 997 kroner. Om gnr 34 bnr 4 står følgende: «Derimot er boet ikke eier av bnr 4 under samme gård, som i registreringsforretningen anført. Dette bruk hvortil Edvard Eliassen Haugeland hadde skjøte tinglyst 17.04.1899, blev solgt etter skifterettens foranstaltning ved behandlingen av dennes insolvente bo. Tilslaget erholdt Elias Ommundsen Bjørk på vegne av sine 3 uekte barn. Denne eiendommen må således utgå som boet uvedkommende.»

Ved skiftet heftet i følge panteregisteret på boets eiendom en obligasjon til Kristian Haugeland, tinglyst 19.06.1899 til understøttelseskassen for uheldige sjøfolk, kr.800,- og obligasjon tinglyst 19.06.1899 til Jan Severin Eliassen Haugeland pålydende kroner 200,- Den siste obligasjonen opplystes av de møtende å være vekslet. Den første hefter fremdeles.

Følgende er ført i skiftedokumentene:

(Kilde: <http://www.arkivverket.no/URN:NBN:no-a1450-tl20080610660571.jpg>

http://www.arkivverket.no/URN:tl_read?idx_id=18854&uid=ny&idx_side=-63

Der er fra den avdødes husholderske, Guri Torjusdatter, med hvem avdøde har 3 uekte barn, framsatt krav på oppfostringsbidrag for barnene i forbindelse med tjenerløn. Under boets behandling fra våren 1916 og til nu, også for tiden før 1916, har hun bestyret gården, underholdt barnene, betalt skatter og avgifter.

Det ble opplyst at eiendommen « i tilfelle av auksjon ikke vilde indbringe så meget som kr. 2000,- Husene på eiendommen er falt sammen, så hun bor sammen med de to yngste barn på deres eiendom.

Under disse omstendigheter, antar man, at det vilde være liten nytte å forsøke boets gård solgt ved auksjon. Gårdens utbringende efter en avholdt auksjon antas neppe å kunne utbringe mere enn hva der er nødvendig til å dekke prioriterte og privilegerte krav, skifteomkostninger, panteheftelser og skatter med videre.

Martin Kvelland henstillet og fant det som den beste ordning at gården og løsøret overtas av husholdersken Guri Torjusdatter, som derved vil få en del av sitt krav godtgjort. Hun erklærte seg villig til å inngå på den foreslåtte ordning. Eiendommen og løsøret blir ved boets..... Ved overtagelsen av gården erklærte Guri Torjusdatter at hun selvfølgelig så seg forpliktet til å innbetale skifteomkostningene, samt å overta den på gården heftede obligasjon. (se ovenfor)

Skifteretten finder derfor at boet må bli å skifte under den i dag trufne ordning av boets eiendom og andre eiendele.

..... blev deretter skiftet, hvorefter boet optas til

Retten hevet.

H.B. Christie Gudrun Olsen Inga Nilsen

I skiftedokumentene for skiftet etter Elias er han omtalt som Elias Bjørk. Ved retur til Norge har etternavnet Birk blitt til Bjørk. Ved ankomsten i Februar 1911 ble han imidlertid ført inn i oversikten over innflyttede som Birkeland. Ved sin død er han registrert som Elias Ommundsen Bjørk i kirkeboken for Hidra.

Eiendommene på Haugeland er fortsatt i familiens eie og eies av et barnebarn til Elias og Guri.

Direkte etterkommere etter Elias og Guri

Kilde: Haugelandsslekten, slektstevne Juni 2014

Elias og Guri fikk fire barn sammen, hvorav 3 vokste opp. Av disse tre er det bare datteren Amalie som har etterkommere. Per Juni 2014 lever fire barnebarn, 9 oldebarn, 22 tippoldebarn og 9 tipp-tipp oldebarn etter Elias og Guri.

HVA ELIAS SELV FORTELLER

Forhøret på Bispeladegaard 24. September 1866:

(...) Dagen efter (dvs. 21.11.1866) kom han til Lars Olsen Haaland, hvem han tidligere havde kjendt uden dog at have staaet i nogen forbryderisk Forbindelse med ham, medens han dog var bekjendt med at Halvor Halvorsen Maudal havde staaet i Forbindelse med ham og afhændet til ham stjaalne Sager, som han havde i Kommission at sælge for Tiltalte.

Her opholdt han sig kun kort Tid og tog Veien nordover til Byen og Tananger uden dog paa denne Tour at begaa noget Tyveri. Herfra tog han igjen Veien til Lars Olsen Haaland, hvor han ligesaa opholdt sig en kort Tid, og tog derpaa Veien østover Heiene til Birkrem Sogn, hvor han paa Ivesdal begik Tyveri hos Børild Hansen og Halvor Salvesen.

Samme Dag tog han Landeveien til Hegrestad, men var ikke indom Egersund. Fra Hegrestad tog han Skyds til Haar og derfra til vestre Haaland, hvor han opholdt sig hos Lars Olsen omtrent 8 Dage. Under dete Ophold havde han og Lars mange Samtaler om, hvor der var bekvemmeligst at begaa Tyverier i Nærheden. Og blandt andet havde Lars givet ham nøiagtig Underretning om hvorledes Forholdet var i Lensmand Johnsens Hus paa Haar, samt hvor Lensmanden havde sine Penge og andre Sager af Værdi forvarede. Ingen af disse Tyverier kom imidlertid til Udførelse da han og Lars, som vare blevne enige om at begaa Tyveri paa Stokke, i det Hus hvor Lars tidligere havde boet, og flere andre Steder og saa tage sig en Tour til Byen. De udførte ogsaa Tyveriet paa Stokke samme Nat som de vare komne til Byen.

Dette Tyveri blev udført paa den Maade, at han igjennem et i Forveien ituslaaet Vindu, der var plaseret lige over Kjøkkendøren, kunde stikke sin Arm og dermed faa lettet af Krogen paa Kjøkkendøren. Ved nu at være kommen i Huset bemægtigede de sig i Forening flere Sager, som Smør, Æg, Talg, Klæder, hvoriblandt et Par Støvler. Lars havde ogsaa foreslaaet at de skulde gjøre Indbrud hos Sagfører Johnsen i Stavanger for at bemægtige sig saavel Penge som Documenter, og blandt disse sidste haabede Lars at der skulde findes en Execution som Johnsen havde i hans Gaard paa Haaland. Dette Tyveri vilde Tiltalte imidlertid ei indlade sig paa.

Om Morgenen efter Tyveriet havde Tiltalte begivet sig til Byen. Han var da iført Trøie, som var stjaalet paa Stokke. Inde hos Imsland, som havde Spisekvarter i Søregheden, traf han Christoffer Olsen Sønsvold fra Voss, hvilken Person han ikke tidligere havde kjendt. Med denne kom han i Samtale hvorunder han aabenbarede, at han var Elias Adsem, efterat Christoffer først havde sagt, at han bestemt troede, at saa maatte være Tilfældet.

De besluttede nu at slaa Lag. Senere paa Aftenen traf de Lars Olsen Haaland i Strandgaden. I Følge med ham begav de sig til den Lade paa Vaaland hvor Tyverikosterne fra Stokke vare gjemte. Af disse fik Christoffer et Par Støvler, ligesom ogsaa en Vadmestrøie som Tiltalte havde bemægtiget sig paa Ivesdal.(...)

SONING I KRISTIANSAND

*Tukthuset i Kristiansand hvor Elias Tjuv sonet.
Tukthuset var nedlagt i 1876*

OM FORHOLDENE I TUKTHUSET

Mye av dette er en gjengivelse, etter Sørlandets sin største omstreifer som har notert om sitt liv bak lås og slå. Jeremias Samuelsen Bykle. Han var fødd 2 november 1834 i Vegusdal, Evje. (Trolig døpt Gjermund). I perioden 1851-1888, sonet denne herren gode 25 år i Tukthus og Festningsarbeid, både på Akershus og Bergenhus, men og i Kristiansand. Her er alle hans dommer:

- 2 desember 1851, 3 dagers fengsel paa vand og brød for betleri (Lyngdal Sorenskriveri)
- 4 juli 1853 4 års straffearbeid for grov og simpelt tyveri samt betleri.(Kristiansand og Nærbø)
- 19 juni 1861 5 år og 6 mnd. For forbrytelse alvorlig handel (Kristiansand)
- 11 september 1867 9 år og 1 mnd for røveri,(Jæren og Dalene Sorenskriveri)
- 27 november 1876 2 år og 6 mnd for overfall og tyveri. (Byfogden i Larvik)
- 7 februar 1880 3 år og 6 mnd. For overfall og tyveri. (Torrival Sorenskriverembete.)
- 9 april 1885 9 mnd for forbrytelser, Bamble, (Sorenskriveren i Telemark.)
- 24 desember 1888, avsagt dom for trugsmål med bøter.(Jæren og Dalene fogd)

Om forholdene på Tukthuset i Kristiansand, er det hva Jeremias har beskrevet. Her det også tatt med noen linjer om hvordan det var å vandre som liten gutt med sine foreldre. Han skriver:

Jeg vil fortælle en Tildragelse, som hændte om vinteren, da der ringedes for Norges og Sveriges Konge Karl Johan; det var i 40-Aarene han døde. vi skulde reise fra Eikebygd og over Eiaarlandsheia til Fjotlands sogn. kommen op til Gaarden Haddeland, traf vi et Fantefølge, det saakaldte Halvorsfølge, Mand og Kone og 7 Børn. vi havde Ski allesammen, baade store og smaa, det vil sige alle, der kunde gaa paa ski. Da vi tog ut paa morgenen havde vi godt veir, men da vi kom op paa selve høiden, kom der saa tyk en skod, at vi ikke kunde se længre end til forenden af vore ski. Nu begynte min fader, der var godt kjendt over fjeldet, at mønstre sine tropper.

Nu skal du Gjermund (navnet på Jeremias) gaa foran, da du er den bedste til at at rende. Men nu maa du gaa som jeg peker, og saa følger alle barna etter i samme spor. Fra Høiden af

Fjeldet og nedover lige til Eiaarsland er 5 kilometer. Her hadde vi tatt en gal Retning og var komet indover Heien til Bordal, en Gaard i Nærheden af Fjotland. <Hvad er dette for en Lyd?> raabte hele Følget, der stoppede op for at lytte, hvad det var. Min Fader svarede: <<Det er Brøndgryta paa Fjotland vi hører, nu ringer de for Kongen, og det var godt, for naa kan vi gaa efter lyden. Kirkeklokken var isønder, og det hørtes lyden af en gammel Gryde.

I årene 1803-05 ble det nye tukthuset bygget, og låg i kvartalet Tollbogaten-Rådhusgaten, der yrkesskolen i dag ligger.. På 1800 tallet var der en almeneing der, og den ble kallet for Tukthus-almeneingen. Tukthuset ble kalt det gule huset. Tukthuset ble oppført som et bindingsverkshus og murhus, og hadde tre etasjer. Det var høyt og dominerende på den tiden 54 alen langt og 24 alen bredt. Nikolay Wergeland beskrev det i 1811 som byens største bygning. Bygningen ble i 1831 delvis revet og fornyet utover mot Elvegaten. Blandt annet ble det farveri, valkemølle, tredehjul og valkekummer, og vaske og tørrehus. I 1834 ble der laget luftegårder, kvinnene på østsiden, og mennene på vestsiden.

I gamle dager kunne en visstnok ofte se kvinnelige tukthusfanger ligge på flåter i elven å vaske klær. Forsyninger fikk tukthuset på flåter ved elvebredden, og her er nevnt mengder med ved, til å holde varmen innendørs om vinteren. Forsyningene ble losset og bert opp av mannlige tukthusfanger. Disse var konstant under bevoktning, av tukthus bevoktere. Da tidens borgere i byen var egentlig engstelig for å passere dette stedet, der fangene gikk i grå og hvitstripete tøy, fangene såg ofte sin mulighet å bomme forbipasserende for penger og tobakk.

Om ettermiddagen den 2 august 1859 brøt en stor brann ut, den har i ettertid bare fått navnet «Østerbrannen»og den la det meste av kvartalene i aske, men som ved et under snudde stormen plutselig, og tukthuset ble berget.

Fra Jeremias sin selvbiografi får en kjennskap til daglige rutiner på tukthuset, samt forpleining, om en skal bruke det ordet i dagens debatt om vårt fengselsvesen. Han skriver:

Nu begynner straffelivet, den tid da jeg ble dømt til straff. Det var i gamle dager da enhver fange måtte bære jern og arbeide med jern, der kunne oppnå en vekt av 3 lispund.(1 lispund tilsvarte knappe 8 kilo). Først var der en halsring, så var det et slavejern, og mellom benene var det en jernkjetting på en meters lengde., dette ble kalt full rigg. De såkalte slavejern var en 3 tommers bred jernring rundt livet, hvorfra det gikk en jernkjetting på høyre side og venstre side av legemet, ned i de bøylere der var klinkede om føtterne. Med disse jern måtte vi arbeide og ligge med om natten. Det var ikke bestemt hvor meget vil skulle arbeidet. Vi måtte ikke forlate arbeidsplassen, da kunne vi ble straffet, men en måtte stå under bar himmel ofte opp til en 30 graders kulde, som ofte var stridt.

Hva maten angikk, den var reglementert.

Søndag: Middag var det en pot ertesuppe, 4 pot flesk, og et grovt rugbrød

Mandag: 1 pot gryngrøt 1/2 pot(pott = ca 0,9 liter) søt melk og 1 mark brød.(ca 1/4 kilo)

Tirsdag: 1 pot Grynsuppe, 6 lodd kjøtt (1 lodd er 16 gram) 1 mark brød og 1/2 pot poter.

Onsdag: 1 pot Ølvelling 1 pot poteter og en 13-14 lodd sild, eller saltet makrell.

Torsdag som Onsdag.

Fredag som Mandag.

Lørdag: 1 pott Romfirsuppe, og sild eller makrell, hver morgen og aften øl og brød, de vil si 1/2 pot simpelt øl, og 16 lodd grovt rugbrød uten smør til, dette var den mat vi fikk.

Alle fanger ble fordelt i lag, Steinhuggerlaget, og noen fanger gikk på renovasjonsarbeid, dette var ute arbeidere. Resten av oss var fordelt inne. Som smeder, snekkere, vevere, skomakere, blikkenslagere, kort sagt alt av håndverk. Og en hver fange kunne lære et håndverk.

Der var mange fanger som snakket seg i mellom, endel la planer for hvor det skulle dra å stjele når de slapp ut, andre igjen prøvde å snakke om en bedre fremtid. Noen fanger hadde drømmer om å gjøre seg et gått ekteskap, men der var også de som forbannet seg på at det ikke ville gjøre annet en ondt om de fekk leve og være frie. Disse type fanger kom ikke tilbake igjen, men de som ville være gud fryktelige, og bedre enn alle andre dusin slaver, som var navnet på dem alle, der ikke ville være med på å søke herren, var ofte at se i slaveriet.

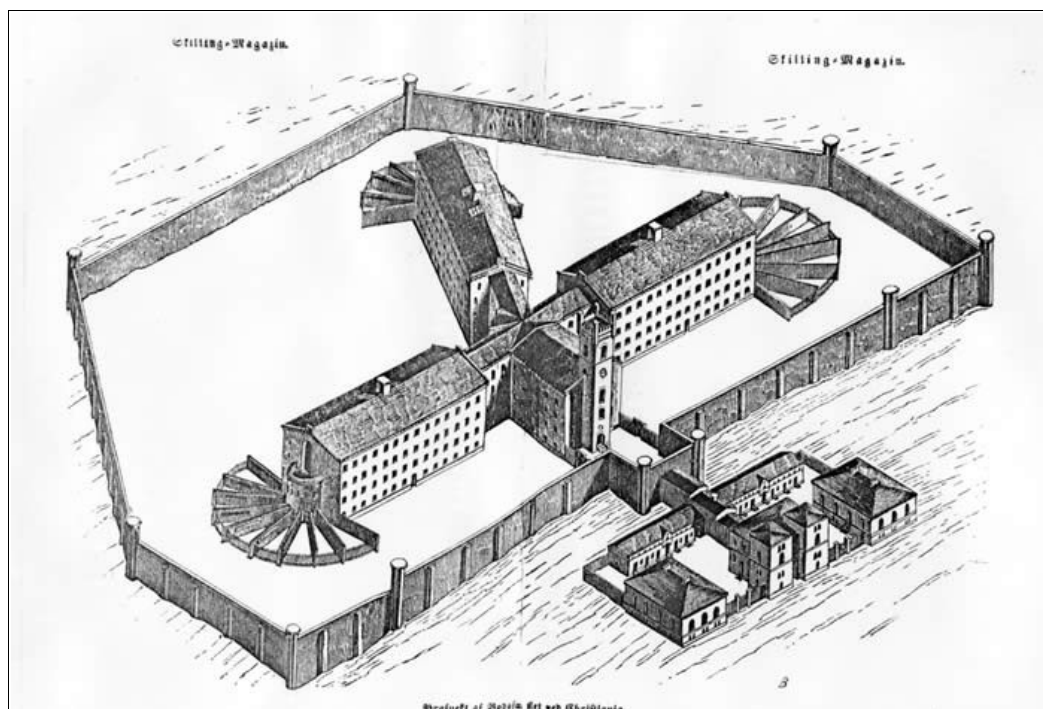
Der var en som fortalte meg at han kom tilbake for 3 gang. Det er jeg glad for, for nå har jeg funnet min gud, og han kunne således bare finne sin gud i slaveriet.

Så må jeg fortelle dere om en fange som var ganske så ubøyelig, han hadde vært straffet en rekke ganger. Men straff var ingen hjelp, fangen gikk under navnet Jens Pinnesyl. Engang skulle han ha 25 slag av tampen- 3 dager på rad. Den tredje dagen da han stod fastbundet til straffe pelen, og gevaldigeren begynte å slå, begynte Jens Pinnesyl å rope: *«Gud velsigne kommandanten, fruend den røde kua og endene i dammen, slå på du vennen min, ser du vil bare vell, gjør deg ikke ulykkelig for min skyld, men bare slå på, så den ene kjøttslingsen flaug hit, den andre dit. Der er ikke menneske fødd av kvinnelig kjønn, der kan knekke mitt stolte mot.»* Da ropte Plass-majoren: *«STOPP! - om jeg hadde en arme av den slags folk, da ville jeg ha slått en stor overmakt.»* (Trolig var dette det samme som avstraffelsen hudfletting, en barbarisk straffemetode fra middelalderen, som ble brukt som avstraffelse lang inn på det 18 år hundrede.)

Da jeg kom ut blant folk igjen, var jeg ganske som vill, der stod jeg uten hjem, uten slekt eller venn. Og hvor skulle jeg reise hen? Det viste jeg ikke. Jo endelig fikk jeg så en ide. Jeg reiste til Stavanger, hvor jeg ble kjent med en enke, og gift med henne, og har siden levet i fred og ro.

Gjengitt 2014 av Torleif Odland, Kristiansand

SONING I KRISTIANIA (OSLO)

Botsfengselet i Oslo hvor Elias Tjuv sonet.

Botsfengselet var oppført 1844-51 og var det første norske fengselet bygget etter «Philadelphia-systemet», der fangene ble strengt isolert for at de skulle angre sine forbrytelser og ikke bli påvirket av andre.

SAMMENLIGNING GJEST OG ELIAS

Gjest Baardsen fra Sogndasfjæren i Sogn.

Jan Fredrik Berg sammenligner disse personene slik:

Likheter:

Karakterer: barndom mor/far, flyktige/ustabile i arbeid, gløgge/djerve/uredde, arbeidssky, drikkfeldige/"flottenfeiere".

Handling:

Tjuv/kramkar, alias, helere/hjelpere, angiveri/tysting, spreke, svikter foreldre/venner, lett fangelige, rømmer, stjalne båter, planløst, løgn/sannhet, kvinnemyter, ikke vold, frihet/fengsel, bedrer seg.

Ulikheter:

Hevnmotiv/farshat, idol/forbilde, skriving, rivalisering/"stabburstjuv".

Situasjonen:

Strafferammene/soningen, passtvang, (prominente) hjelpere, tekniske nyvinninger som dampbåt, telegraf og fotografi.

LIV KVITLEN SINE KILDER:

- Jan Fredrik Bergs avskrifter av prestearkiv, tingbøker og rettsprotokoller
- Bjerkreimsboka bind II av Lisbet Risa
- Hetland skipreide i 450 år, bind I Heskestad sogn
- Digitalarklivet.no
- Fødselsattester og dåpsattester
- Liv Kvitlen sin reise til Australia våren 2015

Aaland Gård, november 2015
Paul Tengesdal